

pants in the contemporary political debate still believe that intermediary levels between the people and the government are necessary. In English such voluntary groups are usually described as "civil society", but the key idea of their intermediary role is better captured in the Dutch word *het middenveld* or the midfield.

Indeed, in the context of the present crisis of democracy, interest in such intermediary structures seems more pronounced than ever before. Paradoxically enough, today it are not liberals that profess a belief in such intermediary structures, but rather their political opponents. How these ideas migrate from one political family to another might in itself be worth a whole new study.

Annelien De Dijn

M. VAN GINDERACHTER, *Vaderland in de Belgische Werkliedenpartij (1885-1914). Sociaal-democratie en nationale identiteit from below. Een casusstudie van Gent, Brussel en de Borinage*, Universiteit Gent, 2005, promotor: Prof. Dr. B. De Wever

Dit onderzoek is met twee ambities gestart: 1) de variabele 'nationale identiteit' binnen de BWP bestuderen (niet zoals al vaak gedaan is de houding van de partij tegenover de taalkwestie); 2) de achterban van de partij in het onderzoek betrekken omdat er te snel conclusies worden getrokken voor grote groepen mensen op basis van bronnen die slechts een geringe representativiteit hebben.¹

1. UITGANGSPUNTEN

Voor de *belle époque* hadden we tot nu toe slechts een zeer schetsmatig beeld van de verhouding klasse-natie in België. Er is natuurlijk al heel wat geschreven over de relatie van de socialisten tot de Vlaamse beweging. Maar omdat

¹ Een eerste deel van dit proefschrift verschijnt als *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WOI*, Lannoo, Tielt (ter perse).

alle aandacht zich heeft toegespitst op de *politieke* houding van de socialisten tegenover de *taalwetgeving* en het *flamingantisme*, was de vraag naar het vaderland waarmee de socialisten zich identificeerden, uit het oog verloren.

Ondanks de onenigheid onder historici over de houding van de BWP tegenover de taalkwestie, is er een roerende – zij het intuïtieve en empirisch niet onderbouwde – eensgezindheid over de zogenaamde '*Belgische* partij-eenheid' van de BWP. Als er al communautaire verschillen vastgesteld worden, situeert men die doorgaans in het enge kader van de taalwetgeving kort vóór 1914. Men is er immers steeds van uitgegaan dat de BWP een hechte partij vormde mede dankzij de bindende kracht van de Belgische *mythomoteur*. Taalperikelen binnen de partij waren er volgens de literatuur nauwelijks. Een autoriteit als Eric Hobsbawm heeft deze opvattingen in de internationale literatuur verspreid door de etnische en taalverschillen binnen de BWP "in-significant" te noemen en te stellen dat de arbeiders zichzelf vóór de Eerste Wereldoorlog "primarily" als Belgen zagen (Hobsbawm, 1988, 9; 1985, 436). Ik ben dan ook mijn onderzoek begonnen met een hypothese die ik bij Guy Vanschoenbeek leende, namelijk: "De BWP kende geen evolutie 'du rouge au tricolore': zij was van in den beginne [...] Belgisch" (Vanschoenbeek, 1997, 238).

Marx' en Engels' motto 'het proletariaat heeft geen vaderland' is lange tijd beschouwd als de sluitsteen van de marxistische en sociaal-democratische natietheorie. Traditioneel is er een intrinsieke onverzoenbaarheid geponeerd tussen natie en klasse. Nationale identiteit zou een vals bewustzijn zijn dat de klassebewustwording van het proletariaat in de weg staat. Deze zogenaamde 'onverzoenbaarheidsthese' is de laatste drie decennia door onderzoek van tafel geveegd. Globaal gezien is er een consensus dat de sociaal-democratische arbeidersbeweging zich in West-Europa geleidelijk geïntegreerd heeft in de natie.

2. BRONNEN EN METHODE

Omdat de BWP een sterk gedecentraliseerde partij was waarin de plaatselijke federaties vrijwel alle macht hadden, is mijn studie opgebouwd rond drie gedetailleerde casusstudies: Gent, Brussel en de Borinage. Mijn onderzoek naar nationale identiteit binnen de BWP-structuren is gebaseerd op bronnen die heel wat onderzoekers al eerder ter hand hebben genomen, met name het (geringe) partijarchief, de partijpers, gerechtsarchieven en surveillanceverslagen van BWP-manifestaties. Voor mijn reconstructie van de houding van de

achterban heb ik wel nieuwe bronnen proberen aan te boren. Met name strijdpennings, brieven van arbeiders aan de koninklijke familie, lezersbrieven aan de partijpers, arbeidersautobiografieën en liederen.

De studie van nationale identiteit in België is de laatste 20 jaar sterk beïnvloed door de *linguistic turn*, de *discourse analysis* en door M. Hroch, A.D. Smith, B. Anderson, E. Hobsbawm en E. Gellner. Deze *usual suspects* heb ik aangevuld met vier relatief nieuwe ontwikkelingen.

Ten eerste, de theoretische vernieuwingen van het banale nationalisme van Michael Billig (1995) en de nationale proposities van Alexander Motyl (1999). Ten tweede, de recente kritiek op de *linguistic turn*, met als voornaamste exponent Jonathan Rose (2002). De *linguistic turn* heeft met zijn nadruk op de 'scheppende' kracht van taal voor een enorme opstoot gezorgd van de *discourse studies*. Dit onderzoeksveld is volgens Rose gegrondvest op de wankele aanname dat contact met een bepaald vertoog gelijkstaat aan de interiorisering ervan. Op basis van een loutere discoursanalyse, zo meent Rose, kan men geen uitspraken doen over de impact van een vertoog in de samenleving. Daarvoor moet men kwalitatieve bronnen van 'gewone mensen' in het onderzoek betrekken. Ten derde heb ik de link proberen te leggen met het Duitse onderzoek naar de arbeidersbeweging en naar nationale identiteit. Uit het *Alltags*-paradigma, de Duitse variant van de *history from below*, heb ik het begrip *Eigen-sinn* van Alf Lüdtke (1993) geleend. De *Eigen-Sinn* van arbeiders verwijst naar hun verzet tegen socialiseringspogingen van bovenaf, hun eigengereide toe-eigening van opgedrongen waarden en hun ironische omgang met hoger gezag. Onder invloed van de *Alltagsgeschichte* hebben Benjamin Ziemann (2002) en Jacob Vogel (2000) het zogenaamde *Alltäglichen Patriotismus* op de onderzoeksagenda geplaatst. Ten slotte heb ik geprobeerd het onderzoek naar nationale identiteit te koppelen aan nieuwe opvattingen uit de *labour history*, met name klasse als *imagined community*, aan de theorie van het reformisme, de negatieve integratie en het *Organisationspatriotismus*.

3. ONDERZOEKSRESULTATEN

We kunnen ruwweg stellen dat de nationale integratie van de BWP tussen 1885 en 1914 in een gestage opgaande lijn ging. Vanaf 1895 maakte het ideaal van de goede socialistische vaderlandsliefde – in contrast met de verwerpelijke burgerlijke variant – opgang. Deze wending, die mede geïnspireerd was door de ideeën van Jean Jaurès, ging gepaard met: 1) een sterke relative-

ring van het republikeinse gedachtegoed; 2) de aanvaarding van een reformistisch kolonialisme; 3) de marginalisering van het radicale kosmopolitisme dat de verdwijning van alle nationale identiteiten nastreefde; 4) de geleidelijke aanvaarding van de driekleur en de Brabançonne en 5) de steeds minimalistischer omschrijving van de oorlogsvoorwaarden. Aanvankelijk eiste de BWP in ruil voor haar steun aan een defensieve oorlog volledige sociale en politieke gelijkheid. Stapsgewijs werd dit eisenpakket kleiner, tot de partijtop in 1914 geloofde dat het meervoudige stemrecht en de grondwettelijke vrijheden die België op dat moment aan de arbeidersbeweging gunde, op zich het verdedigen waard waren.

Deze geleidelijke integratie kwam echter niet zozeer tot uiting in de evolutie van de *etnische* identificaties, want die bleven vrij stabiel.² De probleemstelling van Vanschoenbeek waarmee ik mijn onderzoek aanvatte bleek immers niet te kloppen. De Gentse socialisten enerzijds en hun Brusselse en Boreinse partijgenoten anderzijds bleken zich tijdens de hele vooroorlogse periode consequent met andere etnieën te identificeren.

België vormde de achtergrond waartegen de Gentse socialisten politieke en sociale rechten opeisten. Het had dus vooral, zoniet uitsluitend betekenis als een juridisch-politieke, staatkundige gemeenschap van gelijke burgers. Hun symboliek, hun discours en hun visie op het verleden waren bijna exclusief Vlaams.

De Gentse socialisten hadden zelfs anti-Belgische trekken omdat zij tot de Eerste Wereldoorlog hun minachting voor de Belgische Omwenteling bleven luchten. Terwijl hun Franstalige kameraden zich 1830 nadrukkelijk toe-eigenden als een *nationale* revolutie voor Vrijheid en Democratie die door de burgerij aan de arbeiders ontstolen was, was het voor de Gentenaren een ongelukkige broodopstand die door de katholieken misbruikt was om zich van Nederland af te scheuren. De achterliggende gedachte was zelfs dat België een kunstmatige creatie was. Gedurende de hele belle époque bleef het geloof in een gemeenschappelijke Groot-Nederlandse culturele en etnische identiteit redelijk constant in de Gentse socialistische beweging.

In de Fédération boraine leefde er een vanzelfsprekend geloof in een Belgische, louter Franstalige etnie, die terugging tot de Oude Belgen. De casus van het Boreinse socialisme toont bovendien dat nationalisme en radicaal socialisme elkaar niet uit hoeven te sluiten. Op het eind van de jaren 1880

² In navolging van de Britse onderzoeker Anthony D. Smith beschouw ik een etnie als een groep van mensen die een eigen cultuur menen te hebben, zichzelf als een gemeenschap beschouwen met een eigen collectieve naam, geloven in hun gemeenschappelijke afstamming, zich solidair voelen en een affectieve band hebben met een voorvaderlijk grondgebied (Smith 1994, 22-30, 58, 144).

raakte de Boreinse arbeidersbeweging namelijk in de ban van het blanquistische patriottisme. Dit kwam tot uiting in een kritiekloze bewondering van Frankrijk, een bij wijlen xenofobe afwijzing van Duitsland, de vereenzelving van België met Wallonië en dus een Franstalige interpretatie van het Belgische vaderland en de afwijzing van de Vlaamse beweging als een Duitse vijfde colonne. Op deze opvattingen entte zich vanaf 1907 de doorbraak van het wallingantisme in de Boreinse federatie, iets wat door de literatuur onderschat is. De Borains kwamen als het ware automatisch bij la *patrie wallonne* uit, toen de communautaire ontwikkelingen hun ideaalbeeld van een volledig Franstalig België onmogelijk maakten.

De Brusselse socialisten (op de groep rond Huysmans na) identificeerden zich ook met een Belgische etnie. Door de gemengde taalsamenstelling van de hoofdstad en hun zelfbeeld als *go-between* tussen de Vlaamse en de Waalse federaties, hadden zij echter meer begrip voor de Vlaamse taaleisen en meer affiniteit met de idee van België als een kruispunt van Germaanse en Romaanse invloeden. In het dagelijkse leven verwaarloosden zij echter de Vlaamse propaganda.

Kortom, de literatuur heeft de partijeenheden inzake nationale identiteit binnen de BWP sterk overschat. Er is terecht op gewezen dat socialistische politici in de eerste plaats binnen het Belgische politieke kader dachten. Maar daar de conclusie aan verbinden dat ze alle aan hetzelfde vaderland verknocht waren, is fout. Deze onderschatting van de communautaire verschillen binnen de partij is ten eerste te wijten aan het selectieve geheugenverlies van de meeste socialistische voormannen na de Eerste Wereldoorlog. De zware aanvaringen tussen Vlamingen en Walen in de algemene raad van de BWP pasten niet in het succesverhaal dat de partij na 1918 schreef. Ten tweede heeft de Vlaamse beweging in de loop van de 20ste eeuw een monopolie verworven op het keurmerk van het 'Goede Vlamingschap'. Door zichzelf op te werpen als de voorhoede van de hele natie, is de Vlaamse beweging erin geslaagd haar tegenstanders af te schilderen niet alleen als vijanden van de flaminganten, maar van heel Vlaanderen. De uitvallen van de Gentse socialisten naar de Vlaamse beweging zijn dan ook vaak geïnterpreteerd als zovele bewijzen voor hun 'anti-Vlaamse' houding. Maar uit mijn onderzoek blijkt dat hun anti-flamingantisme vóór 1914 niet tot een afwijzing van Vlaanderen leidde, noch tot een toenadering tot de Belgische etnie. Daarvoor waren er te veel tegenstrijdige factoren in het spel, waarvan de belangrijkste vanaf de eeuwwisseling de zware communautaire crisis in de partij was. De Gentse socialisten voelden de verwijten van hun Waalse kameraden aan het duistere Vlaanderen immers aan als een onterechte kritiek op hun propaganda-arbeid. Een kritiek die des te harder aankwam omdat hun voorhoederol in 'Arm

Vlaanderen' een van de centrale mythen van hun *Organisationspatriotismus* was. De Waalse kritiek versterkte daardoor hun identificatie met Vlaanderen.

Een laatste conclusie heeft betrekking op de sociaal-democratische achterban in al deze ontwikkelingen. Ik heb op systematische wijze bronnen van 'gewone mensen' gebruikt om empirische uitspraken te kunnen doen over de verspreiding van nationale gevoelens in de samenleving. Zo heb ik de houding van de socialistische achterban kunnen reconstrueren tegenover taaldiscriminatie, tegenover nationale feestdagen en tegenover iconen als Breydel en De Coninck, de Brabançonne en de driekleur.

Het klopt niet dat de achterban van de BWP doof was voor de roep van culturele of etnische identiteiten, zoals gesuggereerd wordt door de wijdverspreide visie dat het leven van arbeiders vóór 1914 volledig beheerst werd door hun materiële overlevingsstrijd. 'Gewone' volgelingen van de partij bleken zich wel degelijk met een bepaalde etnie te identificeren, Vlaanderen in Gent, België in Brussel en de Borinage. Er is dus geen sprake van een echte kloof tussen top en basis: zij identificeerden zich beide met dezelfde nationale *imagined community*. De etnische identificaties liepen met andere woorden parallel. Dat was echter niet het geval met de nationale integratie in zijn beperkte betekenis. De partijkaders liepen namelijk voorop in de aanvaarding van nieuwe opvattingen over de monarchie, het kolonialisme, het patriotisme, de landsverdediging en het internationalisme. Het verzet van de socialistische achterban tegen deze evoluties kwam vaak tot uiting in hun *Eigen-Sinn*.

De Gentse casus toont dat we de impact van nationalistische overheidspropaganda op etnische identificaties sterk moeten relativiseren als die propaganda niet aansluit bij de leefwereld van arbeiders. Naar school gaan, leidde in Gent bijvoorbeeld niet tot een probleemloze integratie in de Belgische etnie. Volkse culturele identiteiten zijn met andere woorden resistenter tegen bewuste manipulatie van bovenaf dan vaak wordt aangenomen. De houding van de Gentse achterban tegenover de Vlaamse beweging is hier ook een voorbeeld van. Aan de basis gingen een authentieke identificatie met Vlaanderen, liefde voor de moedertaal en gevoeligheid voor de taalkloof samen met een bijna viscerale afkeer van het zogenaamde 'taalwetterij-flamingantisme'. Dit relativeert constructivistische opvattingen als zouden nationale identiteiten niet meer zijn dan waanbeelden die elites opdringen aan een onmondige massa. Want de Gentse achterban lag compleet overhoop met de flamingantische elite die een Vlaamse identiteit promootte. Bij onderzoek naar identiteitsconstructie moeten we met andere woorden niet alleen rekening houden met top down-processen, maar ook met relatief autonome ontwikkelingen aan de basis en met volkse toe-eigeningsmechanismen.

BIBLIOGRAFIE

- BILLIG (M.), *Banal nationalism*, London, 1995.
- HOBSBAWM (E.J.), "Afterword" in: D. HOERDER (ed.), *Labor migration in the atlantic economies: the European and North American working classes during the period of industrialisation*, Westport (Conn.), 1985, pp. 435-447.
- HOBSBAWM (E.J.), "Working-class internationalism" in: F. VAN HOLTHOON & M. VAN DER LINDEN (eds.), *Internationalism in the labour movement 1830-1940*, vol. 1, Leiden, 1988, pp. 3-16.
- LÜDTKE (A.), *Eigen-sinn, Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*, Hamburg, 1993.
- MOTYL (A.J.), *Revolutions, nations, empires: conceptual limits and theoretical possibilities*, New York, 1999.
- ROSE (J.), *The Intellectual Life of the British Working Class*, New Haven-London, 2002 [2001].
- VANSCHOENBEEK (G.), "Socialisten: gezellen zonder vaderland? De BWP en haar verhouding tot het 'vaderland België', 1885-1940", *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 1997, no. 3, pp. 237-255.
- SMITH (A.D.), *The ethnic origins of nations*, Oxford, 1994.
- VOGEL (J.), "Military, folklore, Eigensinn: Folkloric militarism in Germany and France, 1871-1914", *Central European History*, XXXIII, 2000, no. 4, pp. 487-504.
- ZIEMANN (B.), "Sozialmilitarismus und militärische Sozialisation im deutschen Kaiserreich 1870-1914. Ergebnisse und Desiderate in der Revision eines Geschichtsbildes", *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, LIII, 2002, pp. 148-164.

Maarten Van Ginderachter